

НАУКОВЕ МИСЛЕННЯ В КОНТЕКСТІ ГНОСЕОЛОГІЇ ФІЛОСОФІЇ

М.С. Гальченко, доктор філософських наук, доцент,
директор Інституту обдарованої дитини НАПН України

Ключові слова: мислення, освіта, наука, знання, філософія.

Зміни, які відбуваються в наш час в природничих науках і науках про людину, дозволяють по-новому зрозуміти характер наукового знання в цілому і, відповідно, завдань наукової освіти. В цій ситуації набуває актуальності проблема співвідношення природничих наук і наук гуманітарних (наук «про дух»). Природничі науки намагаються виявити загальні закономірності і взаємозв'язки, а науки про людину досліджують унікальні індивідуальні явища; природознавчі науки пропонують пояснення фактів, гуманітарні можуть дати лише інтерпретацію людських дій та їх результатів, включаючи науково-літературні тексти і соціальні інститути; природничі науки можуть передбачати майбутні події, тому їх використовують для створення різного роду технічних приладів та інструментів, за допомогою яких можна контролювати природне середовище. Для наук про людину головне завдання – забезпечити розуміння себе і світу; пояснення в природознавстві – це не лише і не тільки емпіричні узагальнення, але вони досягаються за допомогою теорії. В науках про людину досить важко робити узагальнення, ще важче будувати в них теорії, оскільки науки цього типу вивчають окремі події в певному просторі і певному часі; природознавство може дати об'єктивне уявлення про те, що воно вивчає, може контролювати об'єктивність за допомогою експерименту. В науках про людину переважає суб'єктивізм, обумовлений особистістю дослідника, його системою цінностей, політичних поглядів тощо. Досліджувана реальність, таким чином, породжується самим процесом дослідження і тим, хто його проводить.

Потрібно виходити з того, що радикально-негативне відношення до гуманітарної науки суперечить еволюції самої науки. Кожний, хто мислить, не повинен і не може залишатися байдужим до зменшення уваги, і, відповідно, інвестицій в гуманітарні науки. Адже «суспільство без вивчення історії, – зазначає С. Пінкер, – як людина без пам'яті: збита з пантелику, розгублена, її легко використати у своїх цілях. Філософія починається з визнання, що чіткість і логіка даються нам легко та що для нас краще, коли наше мислення очищене і поглиблене. Мистецтво – одна з тих речей, що надають сенс життю; воно збагачує людське існування красою та осяянням... Знання в цих сферах здобувається важко і потребує постійного збагачення та оновлення разом зі зміною часів»¹.

Історія показує, що наукове знання може багато пояснити людині, але не лише через знання людина буде рухатися до своїх ідеалів. Вони лежать в іншій площині. Так, філософія, не являючись наукою, здійснює колосальний вплив на формування наукової картини світу. В термінах К. Хюбнера системний аналіз наукового знання виростає і еволюціонує на ґрунті певного історико-духовного контексту. Досвід і теорія завжди є переломленням «духу епохи» в світогляді вченого. Наприклад, філософські і наукові погляди А. Ейнштейна виявляють

глибинний зв'язок з картезіанською традицією. Детермінізму А. Ейнштейна протистоїть індетермінізм Н. Бора, який увібрав в себе традиції мислення С. К'єркегора. Можна також констатувати, що, по-перше, філософські аксіоми дійсно лежать в основі дискусій про природу реальності в квантовій механіці, і, по-друге, самі ці аксіоми до цього часу не були достатньо обговорені, а приймалися як самоочевидні істини; нічого не було сказано про те, чи можуть такі аксіоми бути виправдані або спростовані.

Точки перетину, співпадіння науки і філософії відбувається в момент усвідомлення природи знання про Всесвіт. В. Гейзенберг вважав, що філософія знаходиться на дотичності фізичного експерименту і математичного формалізму. Сучасні фізичні теорії все більш філософічні, сучасні філософії все більш епістемологічні. Показовим є введення в науковий обіг природничо-історичної епістемології. В її основі ідея про те, що філософська теорія пізнання, яка має справу з певною теоретичною роботою, разом з тим не може бути теорією в тому смислі, як вона розуміється в природознавстві. Це обумовлено тим, що вона не має на увазі якийсь конкретний реальний процес, одиничні і випадкові події, які відбуваються в просторі і часі і пояснюються шляхом підведення під загальний закон. Тут не той предмет зумовлює взагалі виникнення теорії.

Теоретичний аналіз і досвід показує, що необхідно дослідити дійсне предметне поле теорії пізнання або її об'єкт. Філософський, методологічний або епістемологічний аналіз має справу з науковими поняттями, що експлікуються в рамках самого ж способу побудови цих понять, з посилками і допусками, на яких базуються теорії різних рівнів, зі зв'язками та ієрархією цих рівнів. Тобто із всім тим, чим неявно, часто неусвідомлено, оперує вчений і що приховано в термінах самої науки. Експлікація цих неявних компонентів вимагає спеціальної додаткової роботи і застосування особливих методів, що і здійснює філософ (епістемолог, методолог). Однією з його вирішальних функцій є також оцінювання того, що і як здійснив вчений в своїй теоретичній діяльності. Але в такому випадку традиційна теорія пізнання є «нормативна» або «законодавча». Вона експлікує зв'язки і смисли з точки зору того, якими вони повинні бути. Тим самим вона ставить собі завдання визначати норми і правила самому пізнавальному процесу.

Список використаних джерел

1. Пінкер Стівен. Просвітництво сьогодні. Аргументи на користь розуму, науки і прогресу / Стівен Пінкер. – К.: Наш формат, 2019. – 560 с.

УДК 371.03.14

ЗНАННЯ ЯК ФАКТОР СУСПІЛЬНОГО ПРОГРЕСУ: ТЕМПОРАЛЬНИЙ ВИМІР

В.В. Ільїн, доктор філософських наук, професор
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Ключові слова: суспільство, прогрес, знання, розум, інформація.